

акцената, али се истовремено осврнуо на разлике које постоје у односу на записе претходних мелографа, пре свега на записе Стевана Мокрањаца, али и на записе Ненада Барачког, Бранка Цвејића, Корнелија Станковића, Јована Живковића, Јована Козобарића. Не треба заборавити да је већина записа Корнелија Станковића и Бранка Цвејића у време када је настало *Српско црквено појање на црквенословенском и српском језику*, као и данас, била у рукопису. Објављивању овог зборника претходио је вишегодишњи истраживачки рад. Зборник обухвата Св. Литургију, Вечерње, Јутрење и Осмогласник. Поједине песме имају више верзија, а присутне су и нове варијанте црквених песама искројене на основу познатих напева српског народног црквеног појања. Тежња да црквени на-

певи добију ширу примену, односно да буду што присутнији у ушима верних, дошла је до изражаја и у *Духовним џесмама*, где је највећи број мелодија искројен на основу напева српског народног црквеног појања. Поменута збирка, објављена после ауторове смрти, представља значајну литературу за дечије црквене хорове данас.

Представили смо само део разноврсне делатности митрополита Дамаскина Грданичког. Надамо се да ће новообјављени музичко-текстуални зборник *Музика и речи из ризнице Мишројолића зајребачкој Дамаскина (Грданичкој)* наћи ширу примену, и да ће упутити црквене појце и диригенте да се осврну на раније штампана дела митрополита Дамаскина Грданичког.

Милица Андрејевић

ПРИКАЗИ

Peter Kuhn (прир.), *Gespräch über Jesus. Papst Benedikt XVI. im Dialog mit Martin Hengel, Peter Stuhlmacher mit seinen Schülern in Castelgandolfo 2008. Im Auftrag der Joseph Ratzinger Papst Benedikt XVI.–Stiftung*

Mohr Siebeck, Tübingen 2010, 137 стр.

ISBN 978-3-16-150441-9

Књига *Разговор о Исусу. Папа Бенедикт XVI у дијалогу са Мартином Хенгелом, Петером Штулмакером и својим ученицима* представља један занимљив издавачки подухват, како са становишта академске теологије, тако и екуменског ангажовања римског епископа и двојице протестантских новозаветника. Сусрет и разговор ко-

ји чине садржај ове књиге су последњи у низу једне традиције коју је млади професор Јозеф Рацингер отпочео још 1967. посетивши, заједно са великим бројем својих доктораната из Тибингена, Карла Барта и Ханс Урс фон Балтазара у Базелу. Од тада па надаље постала је пракса да професор Рацингер на крају сваког летњег семестра

организује сусрет својих постдипломаца и значајнијих теолога. Од 1981. формирао се један круг, тада већ кардиналових ученика који су се редовно сретали и са кардиналом Рацингером водили разговоре на разне теолошке теме. Кардинал је наставио са праксом ових сусрета и када је постао папа. Од 2005. године сваке године он, његови бивши ученици и гости предавачи организују сусрете на којима се обрађују одабране теолошке теме. За 2008. годину првобитно је као тема разговора планирана следећа: *Значај епископске службе у луџеранској традицији*. Међутим, због актуелности папине књиге *Исус из Назарета* која је изашла 2007. године, тема је промењена у *Разговори о Исусу*. Два проминентна новозаветника су одржали реферате. После сваког је уследила дискусија са присутним теолозима међу којима није било библиста, већ углавном професора и доктора систематског и догматског богословља што је дискусију учинило још занимљивијом. Реферати и разговори су најпре снимљени и потом штампани у виду књиге о којој је реч.

Књига почиње са предговором прерађивача Петера Куна који је професор за јудаистику на Философско-теолошкој вишој школи (V–VI–II). Потом следи предавање Мартина Хенгела под насловом *Zur historischen Rückfrage nach Jesus von Nazareth. Überlegungen nach der Fertigstellung eines Jesusbuchs* (1–29) и дискусија (31–61). Следеће је предавање Петера Штулмахера под насловом *Jesu Opfergang* (63) на које се такође надовезује дискусија (86–113). На крају, следи проповед коју је изговорио кардинал Шоенборн (115–119), списак учесника и основни подаци о њима (121–124), регистар библијских места (125–129) и реги-

стар имена и ствари (130–137). Интересантно је да је после сваког реферата папа први износи своје коментаре, утиске и запажања и на неки начин уводи у дискусију која следи.

Мартин Хенгел (1926–2009) је у црквеним и теолошком круговима познат као један од најангажованијих и најплоднијих новозаветника друге половине 20. и почетка 21. века. Он је још осамдесетих година 20. века био предавач у кругу кардинала Рацингера и његових ученика где је представљао своја истраживања о Еванђељу по Марку. Текст који је приложен у књизи о којој је реч (српски превод: *Историјско истраживање Исуса из Назарета. Промисаљана после завршене књиге о Исусу*) представља један од последњих доприноса овог великог хришћанског мислиоца. Он је наине, непуних годину дана после сусрета о коме реферише књига, умро (2. јул 2009. год.). Књига о Исусу коју помиње у поднаслову реферата је први део вишетомног пројекта „Историја раног хришћанства“ који је аутор планирао са својом сарадницом Аном Маријом Швемер, под називом „Jesus und das Judentum“ („Исус и јудејство“). Приложено предавање представља једно херменутичко промишљање на тему „историјског Исуса“. У првом делу аутор се осврће на историјско-критичка истраживања на овом пољу (Хенгел је, да подсетимо, у својим ранијим радовима предлагао да се ова метода не назива историјско-критичка, због одређеног идеолошког набоја овог назива, већ историјско-филолошка) констатујући хипотетичност и неодрживост многих резултата критичких истраживања. Аутор је свестан свих потешкоћа у истраживању ране историје хришћанства, фрагментарности предања и природе извора. Међутим, он сматра

да су радикалне критике које су претендовале на научну поузданост и тачност нешто што припада прошлости и да савремени истраживачи „историјског Исуса“ треба да буду свесни да је новозаветна наука у великој мери заснована на хипотезама („Vermutungswissenschaft“) и да више него раније треба да имају храбрости да констатују „non liquet“ (7). У другом делу аутор се бави Еванђељима као историјским изворима за Исуса из Назарета. Аутор скицира могући настанак Еванђеља, кључне карактеристике и особености свакога појединачно и изражава сумњу у постојање Q извора (Извора изрека) што представља једну прилично алтернативну позицију у новозаветној науци (13). У трећем делу аутор критикује традиционалну тенденцију историје форми да за сваки текст изнађе егзактни „Sitz im Leben“ (положај у животу) у ранохришћанској заједници. Аутор не оспорава значај ове методе у истраживањима новозаветних текстова, али жели да укаже на њене границе и немогућност прецизног сецирања текста на претпостављене књижевне форме (19). Коначно, у четвртог поглављу се бави горућом темом у новозаветној науци, Исусовим месијанским саморазумевањем. Аутор сматра – наспрот немесијанском Исусу немачког и у новије време америчког библијског истраживања – да Исусово месијанство није просто последица вере ране заједнице у његово васкрсење, дакле нешто што се теолошки упојмовило кроз христолошке титуле тек након његовог васкрсења, већ да је Исус још за свога живота изражавао своје месијанско назначење што је, између осталог, и резултирало његовом смрћу на крсту (22–23). Сматра да Еванђеља садрже много више сећања ученика на реалне, тј. историјске

догађаје са Исусом него што је то новозаветна наука била спремна да увиди и призна, односно бар да се уздржи од позитивистичког суда да „тако није могло бити“ (уп. 28).

После овог инспиративног реферата уследила је дискусија која се кретала у разним правцима, откривајући често немоћ саговорника – систематичара и догматичара – да се креативно надовежу на Хенгелова излагања библијског дискурса. Тако се у једном моменту развила дискусија о анђелима, њиховој природи, значају за богопознање и сл. (48–53). То ја такође занимљива тема, али је скренула пажњу са низа круцијалних херменеутичко-теолошких питања које је М. Хенгел отворио у свом реферату.

Петер Штулмахер (рођ. 1932. г.) је евангелички библиста који је широј црквеној и теолошкој јавности познат по разрађеном концепту библијске теологије, односно теолошког јединства два Завета које чини херменеутичку платформу за егзегезу. У свом прилогу *Исусов жртвени џуџ* П. Штулмахер се позабавио темом Исусове искупитељске смрти на крсту. Аутор, после навођења низа херменеутичких претпоставки за своје излагање, а које су сличне генералним ставовима М. Хенгела (на пример историјска поузданост синоптичких традиција и сл.), води читаоце кроз свет новозаветних текстова који се односе на Исусову искупитељску смрт. Најранија сведочанства вере хришћанске заједнице у Исусову искупитељску смрт срећу се у најстаријим списима Новог завета, посланицама апостола Павла (2Кор 5, 21; Рим 3, 24–25; 8, 3), потом јовановској традицији (Јн 1, 29; 3, 16; 6, 52–58; 1Јн 2, 1–2; Отк 1, 5–6.18), петровској традицији (1Пет 2, 21–25; 3, 18–19) и у посланици Јеврејима (9,

1 – 10, 18). По аутору овакво виђење Христове смрти није последица само постваскрсне вере хришћанске заједнице већ своје порекло води из Исусовог саморазумевања које је евидентно у текстовима Еванђеља (Лк 13, 32–33; Мк 9, 31; 10, 45; 11, 15–17; Лк 22, 14–23). На тај начин новозаветни списи само потврђују оно што је Исус сам поучавао о себи. Сећање на Исусову крсну жртву у току евхаристијског сабрања потврђују њену улогу у заснивању новог завета који се повезује са његовим другим доласком. Жртвовање Исусово за нас, „док смо још били грешници“ (Рим 5, 8) заснива оправдање и заступништво Васкрслог, остварује вернима опроштај греха и приступ Царству (Рим 8, 34; 1Јн 2, 1). Исусова крсна смрт суштински одређује етику заједнице (Јн 13, 12–17; Фил 2, 5–11; Рим 12, 1–2; 1Пет 2, 20–25; Јев 12, 1–3). Парадигма распетог и „за многе“ жртвованог Исуса Христа представља трајни етички оријентир за међуљудске односе унутар заједнице. Аутор наглашава да традиције о Исусовој жртви, ма колико биле стране данашњем сензибилитету и у историји често интерпретиране на проблематичан начин, чине неодвојиви део еванђељске керигме коју треба разумети у светлу тумачења догађаја Христове смрти кроз призму старозаветних представа (Ис 53 и др.). Новозаветном схватању Исусове жртве страна је мисао о задовољавању гнева или правде Божије. Не ради се о задовољавању или поравнању, већ о слободном акту Божијем: Бог је свога Сина предао на смрт из љубави према Јеврејима и незнабошцима (83).

Предавање је дало повода за динамичну дискусију која је уследила. Разговор је отворио папа констатујући да постоји велики број егзегета који одбацује мотив искупитељске Исусове смрти јер

је он, по њима, неспојив са добрим Богом Еванђеља чија љубав је безусловна, те не потребује било какво искупљење. Папа наглашава да новозаветну интерпретацију Исусове смрти као искупитељске не треба разумети тако да су људи Исусовом смрћу принели Богу жртву која је требало да га омекша, већ да се ради о самом Божијем благодатном акту којим нам он дарива свога Сина и да нам он кроз њега у ствари дарива самог себе (87–89). Дискусија се надаље одвијала у овом правцу, наиме у разматрању питања (не)спојивости представе о Богу безусловне љубави и Богу који потребује искупитељску жртву. Расправљано је и о улози Анселма Кентербериског, односно његовог става о сатисфакцији Бога кроз Исусову жртву и констатовано да се ту ради о једној западној правној конструкцији која је одступила од библијске традиције (95).

Књига о којој је реч значајна је из више разлога. Прво, она је значајна са становишта *академске* теологије, пошто оба прилога показују да се без научно одговорног бављења библијским текстовима тешко може развијати хришћански теолошки дискурс. М. Хенгел је ревизијом досадашњих трендова у новозаветној науци по питању „историјског“ Исуса јасно истакао да је приликом сваког покушаја да сазнамо шта се „историјски“ заиста догодило неопходна епистемолошка задршка. Наше познавање историје је неумитно лимитирано нашим спознајним апаратом и предразумевањем, на пример: колико је један истраживач прелиминарно спреман да поклони поверење ранохришћанским изворима, тј. да их посматра као историјски поуздане или не или коју улогу игра херменеутика вере у историјским истраживањима. П. Штулмахер је на брилијантан начин

демонстрирао како хришћански дводелни канон заиста може и треба да представља теолошки оквир из кога се промишљају и објашњавају теолошки искази ране Цркве. Друго, она је значајна са становишта екуменске сарадње, пошто сусрет римског епископа са евангеличким библистима шаље јасан сигнал о спремности на међуконфесионални дијалог. Овај конкретни дијалог је свакако био олакшан чињеницом да су оба протестантска предавача релативно „конзервативног“ усмерења, како у свом академском, тако и црквеном настројењу. Разговор би сигурно био мало „тежи“, самим тим и динамичнији, да су папа и његови ученици

испред себе имали предаваче попут, ништа мање проминентних новозаветника, Герда Тајсена и Улриха Луца. Треће, она је значајна са становишта *методологије* теологије, пошто се још једном показала потреба за интензивирањем теоријског и практичног рада на пољу сарадње библијске, систематске и пастирске теологије. Чини се да ове теолошке дисциплине често функционишу самостално, тј. независно једне од других. У сваком случају, књига је за сваку препоруку и надамо се да ће начин на који је настала постати пример који ће се и убудуће следити

Предрај Драгишиновић

Јован М. Фундулис: *Омилијика – црквено и проповедничко*

Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево 2011.

(Библиотека Жички путокази ; књ. 16)

Превод с грчког протојереј мр Гајо Гајић и Маја Рашовић.

192 стр. ; 21 cm

ISBN: 978-86-84933-69-2

Недавно је из штампе изашла *Омилијика* проф. Фундулиса († 2007). Проф. Фундулис је спадао у ред најплоднијих литургичара 20. века, и заједно са проф. Романидисом и Христуом представљао је окосницу Богословског факултета у Солуну. Поред бављења литургијом, предавао је Омилитику. Књига која је пред нама представља класичан приручник за студенте и свештенике.

Нашој богословској јавности су преко потребни практични приручници. То је оно што овај уџбеник издваја од осталих. Када се рецимо погледа класични омилитички приручник Живана Маринковића, или било која збирка омилја

коју ћемо наћи на неком рафу црквених продавница, наћи ћемо на доста недоследности и теоретисања која не могу у бити да утичу на верни народ. Потом унутар литургијске заједнице имамо наредни проблем на који проф. Фундулис упозорава: неуједначено присуство живог поучавања и богослужења (стр. 34).

Концептуално, цео приручник је подељен на шест поглавља: увод (стр. 11–17), историја проповеди (стр. 17–36), проповед и проповедник (стр. 39–58), теме и извори проповеди (стр. 61–81), врсте проповеди (стр. 85–104), форма проповеди (стр. 107–130), писање и произношење проповеди (стр. 133–140) и два додатка која излажу